

Оксана Тарапон, Валентина Молоткіна, Руслана Потапенко

ПРОСТОРОВИЙ ВИМІР ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ДЛЯ 11 КЛАСУ

Oksana Tarapon, Valentyna Molotkina, Ruslana Potapenko

SPATIAL DIMENSION OF THE HISTORY OF UKRAINE IN SCHOOL TEXTBOOKS FOR 11th GRADE

У статті проаналізовано актуальні аспекти напрямку просторової історії та можливості їх застосування у навчальному процесі, виходячи із завдань сучасної освіти. Можливості сучасного вчителя застосовувати регіональні та просторові підходи при викладі навчального матеріалу відображають підручники закладів загальної середньої освіти України. Історичний компонент загальної середньої освіти передбачає одержання учнями базових знань про головні події історії України та світу, ознайомлення з культурними цінностями українського народу та світу. Вирішення цих завдань передбачає подачу навчального матеріалу через взаємозв'язок людини і соціуму, людини і природи, людини і простору, як життєвого середовища. Аналіз підручників з історії України для 11 класу закладів загальної середньої освіти дозволить простежити наявність регіонально-просторових підходів у викладі вітчизняної історії, виробити методичні рекомендації з проблем регіонального аналізу ключових подій, важливості просторової орієнтації учнів при формуванні історичного компоненту навчальних компетентностей.

Ключові слова: просторова історія, регіональні підходи, шкільні підручники, навчальний матеріал.

The article analyzes current aspects of the direction of spatial history and the possibilities of their application in the educational process, based on the tasks of modern education. Opportunities of the modern teacher to apply regional and spatial approaches when presenting the educational material, textbooks institutions of general secondary education of Ukraine are reflected. The historical component of general secondary education provides pupils with basic knowledge about the main events in the history of Ukraine and the world, familiarization with the cultural values of the Ukrainian people and the world. Solution of these tasks involves providing educational material through the relationship between people and society, people and nature, people and space, like living environment. Analysis of textbooks on the history of Ukraine for 11th grade institutions of general secondary education will allow to trace the presence of regional-spatial approaches in the presentation of national history, develop methodological recommendations on the problems of regional analysis of key events, the importance of pupil's spatial orientation in the formation of the historical component of educational knowledge and skills.

Keywords: spatial history, regional approaches, school textbooks, educational material.

У сучасних умовах модернізації серед науковців актуалізується категорія «простору» та просторових дискурсів у сфері соціальних досліджень. Попри те, що концептуальні засади категорії «простору» були закладені ще німецькими філософами Просвітництва і Нового часу, на сьогодні немає єдиного підходу у визначенні поняття «простору». Існує дві позиції стосовно проблеми «простору». Представники першої схильні розглядати «просторову матрицю» більше як метафору, формальне і класифікаторське поняття (Б. Верлен), певну систему координат для реалізації фізичних дій в конкретному фізичному світі.

Другу позицію відстоюють представники емпіричних поглядів, що розглядають «простір» як невід'ємне тло соціальних, історичних подій тощо, фон чи територію розвитку дій [10, с. 22].

Французький філософ і соціолог ХХ ст. Анрі Лефевр дав поштовх розвитку просторової історії як складного симбіозу ландшафту і соціального життя, де люди творять простір і постійно змінюють стосунки з довкіллям. Таким чином, простір є як продуктом, так і учасником історичного процесу. Послідовники А. Лефевра поглибили дане тлумачення простору: навколишнє середовище постійно впливає на соціальне життя,

уможлиблюючи чи утруднюючи певні процеси, ставить перед суспільством певні історичні виклики. Таким чином, наслідки взаємодії суспільства і ландшафту окреслюють майбутні просторові стосунки [4, с. 59].

Такі концептуальні підходи інтердисциплінарної сфери історичного знання сформували нові можливості переосмислення історії України від найдавніших часів до сьогодення. У розрізі вивчення вітчизняної історії з позицій просторових підходів актуальними видається ціла низка проблем, зокрема, економічної неоднорідності розвитку України, її конфесійної палітри з присутністю православних, уніатів, католиків, протестантів, антропологічні питання розвитку, поява в Україні іншоетнічних груп, їх просторова експансія і соціальні зв'язки тощо. Низка цих проблем, які так чи інакше стосуються просторової історії, важливість їх уведення в шкільні підручники, розглядалася істориками-науковцями ще з 2000-их рр. [11, с. 36–38].

Актуальним залишається проблема просторово-регіонального викладу історії України в навчальних закладах. Адже просторова орієнтація учнів при вивченні рідної історії це не лише знання карт, але й розуміння регіональних особливостей розвитку України в контексті європейської і світової історії, їх взаємозв'язків і взаємовпливів, а також усвідомлення регіонального розмаїття України, знання її історичних, соціокультурних, економічних регіонів тощо. Можливості сучасного вчителя застосовувати регіональні та просторові підходи при викладі навчального матеріалу показують, перш за все, підручники закладів загальної середньої освіти України. Метою даної статті є аналіз регіонально-просторових підходів у викладі вітчизняної історії учням 11 класів закладів загальної середньої освіти України. У даному розрізі питання ще не знайшло висвітлення в науковому історичному дискурсі.

Завданнями шкільної освіти сучасної України є виховання повноцінного громадянина України, відповідального перед суспільством і державою, здатного вільно орієнтуватися в суспільних процесах, формування загальнолюдських, національних та плюралістичних цінностей. Останнє, зокрема, передбачає розуміння розмаїтості світу і поваги до інших, діалогічний засіб комунікації з соціумом, природою, культурою, цивілізацією, прилучення учнів до історико-

культурної традиції українського народу зокрема та цивілізації загалом [6, с. 36]. Важливим завданням сучасної шкільної освіти є набуття учнями ключових компетентностей (серед яких громадянська, загальнокультурна та соціальна компетентності), які відповідають багатоманітним сферам життя і серед іншого формують в учнів здатність обирати культуродоцільні види діяльності, осмислено їх застосовувати в практичній площині при вирішенні конкретних проблем особистого чи суспільного життя, застосовувати набуті знання і навички в професійній та особистій траєкторії розвитку. Предметні компетентності, що набуваються безпосередньо під час вивчення історії України, мають формуватися інтегрально з ключовими, надаючи учням знання і навички конкретно-смыслового характеру і практичної спрямованості [6, с. 37–38].

Концепція Нової української школи передбачає переорієнтацію освітнього процесу на діяльнісний вимір, з накопичування знань на їх практичне застосування, розвиток критичного мислення. Це посилює вимоги до розвивального впливу підручників на особистість учня, спрямованість підручників на розвиток критичного мислення, мотиваційної діяльності, аналітичних здібностей, здатності формувати самостійні судження, логічні висновки тощо [5, с. 2]. Більше того, характерною рисою сучасного підручника є його українознавчий компонент з метою формування загальнолюдської системи цінностей (толерантності, справедливості, чесності тощо), а також виховання національної свідомості, патріотизму, громадянської позиції, любові до рідного краю, знання його особливостей і традицій, поваги до свого народу та історичних діячів, підтримки народних звичаїв [5, с. 8]. Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти історичний компонент передбачає одержання системних знань про головні події в історії України та світу, ознайомлення з культурними надбаннями та цінностями українського народу та цивілізації загалом. З цією метою зміст історичного компонента структуровано за змістовними лініями, які передбачають взаємозв'язок не лише людини – соціуму, природи, світу ідей чи речей, а й людини – простору [3].

Власне, реалізація цих стратегічних освітніх завдань не можлива без застосування регіонально-просторових підходів викладу історії, наголосу на регіональних особливостях України,

унікальності її історико-географічних регіонів, порівняння її цивілізаційного розвитку із європейським та світовим. Саме просторово-регіональні підходи вивчення вітчизняної історії, на наше переконання, дадуть усвідомлення самотності і цінності України та її глибоке цивілізаційне укорінення в європейський культурний простір. З іншого боку, пояснення і акцентування уваги на особливостях регіонального виміру нашої історії, розуміння їх історичних витоків і умов формування допоможе подолати регіоналізм, притаманний і досі в суспільно-політичному просторі, формувати україноцентризм і усвідомлення багатства і сили нашого народу в єдності і розмаїтості його культурно-духовного життя.

У статті було вибірково проаналізовано підручники для 11 класу закладів загальної середньої освіти, рекомендовані МОН України, на предмет відображення в них регіонально-просторових проблем історії України.

За програмою в 11 класі розглядаються теми, починаючи з повоєнного періоду до сьогодення. Розділ I присвячено історії України повоєнного періоду, що хронологічно охоплює період із завершення подій Другої світової війни до середини 1950-их рр. Із п'яти проаналізованих підручників [1–2; 7–9] всі вміщують матеріал стосовно становища України в системі міжнародних відносин. Зокрема, підручники відображають проблеми адміністративно-територіальних змін повоєнного періоду, пов'язаних із врегулюванням на міжнародному рівні питання західного кордону СРСР, які безпосереднього стосувалися територіальних меж України. Частина підручників виокремлює окремими пунктами і важливе питання демографічних змін, адже внаслідок перерозподілу західноукраїнських земель, відбувався не лише обмін територіями, але й обмін населення між Польщею та УРСР, що супроводжувалося трагічними процесами депортації мирного населення [1, с. 21–26; 2, с. 18–20; 8, с. 17–20]. При цьому, якщо в підручнику В. Даниленка, М. Смольницької ці питання висвітлені більш лаконічно, то автори О. Струкевич, С. Дровознюк та В. Власов, С. Кульчицький висвітлюють їх більш детально. До проаналізованих шкільних підручників включено також важливе питання геополітичного становища повоєнної України, виходу УРСР на зовнішньополітичну арену, її участі у міжнародних організаціях, зокрема, ролі у створенні Організації Об'єднаних Націй. До важливих територіально-адміністративних змін в Україні

повоєнного десятиліття належить передача Кримської області до складу УРСР у 1954 р. Частина підручників розкриває це питання в основних розділах [8, с. 21–22], у тому числі надаючи карти адміністративно-територіального устрою УРСР та його змін 1945–1955 рр. з пропозицією провести їх аналіз, осмислити причини цих перетворень чи сформулювати запитання з приводу повоєнних територіальних змін [1, с. 17; 9, с. 58–60]. Окремі підручники це питання виносять у практичне заняття, де в рубриці додаткового матеріалу вміщено офіційні документи про передачу Кримської області та її економічного становища, газетні матеріали, пояснення істориків чи думки тогочасних діячів з цього приводу [2, с. 50–54; 7, с. 77–78]. При цьому В. Даниленко, М. Смольницька подають структуровані таблиці щодо національно-демографічних показників регіону, поширених міфів щодо входження Кримської області до України, наслідків цієї події [2, с. 50–54], що видається досить актуальним за умов нинішньої військової агресії Російської Федерації і окупації Криму.

Важливим напрямком, що відображає просторовий зріз вітчизняної історії повоєнної доби є матеріали з проблем радянзації західноукраїнських земель, що показують регіональні процеси утвердження радянської системи після звільнення території від німецьких військ. Матеріали ці теж відображають особисте бачення авторів з приводу обсягу та логічного викладу наданої інформації, підбору та компонування текстових та документальних матеріалів. Але загалом автори більш детально [1, с. 33–36; 7, с. 23–27; 8, с. 34–35] чи лаконічно [2, с. 26–28; 9, с. 30–31] пояснюють основні заходи радянської системи з проведення соціально-економічних та культурних перетворень в регіоні. Досить розлого викладають питання щодо продовження національно-визвольних змагань західних українців (боротьба ОУН, УПА) та відповідних каральних операцій радянської системи в регіоні («Велика блокада», ліквідація греко-католицької церкви, операція «Захід») [1, с. 27–32, 37–39; 2, с. 28–34; 7, с. 23–30; 8, с. 25–26, 36–41; 9, с. 31–36].

Актуальним питанням, що має безпосередньо регіональні прояви, був третій штучний голод в Україні 1946–1947 рр. Більшість проаналізованих підручників досить лаконічно констатують, що в умовах голоду західноукраїнські землі перебували у більш благополучних умовах. Цьому фактору або не дається пояснення [7, с. 19], або

указується, що цей регіон був менше уражений посухою та лише частково колективізований і підконтрольний комуністам [2, с. 23; 9, с. 23]. Інші підручники або не вказують регіональних аспектів цього лиха [1, с. 44–46], або указують найбільш потерпілі від голоду області, при цьому думка про те, що саме опір колективізації врятував західноукраїнське населення від голоду подана вже в іншому параграфі [8, с. 34–35]. На нашу думку, це питання варте більшої деталізації і структуризації, зокрема, і з'ясування руху спротиву радянській системі на західній Україні як гальмівного фактору масштабній репресивній політиці влади.

Наступний розділ проаналізованих шкільних підручників «Україна в умовах деєталінізації» вже менше уваги акцентує на регіонально-просторових особливостях становища України. Лише в двох виданнях виокремлено окремі підпункти, що розкривають міжнародне становище України та її зовнішньополітичну діяльність у даний період [1, с. 76–77; 9, с. 55–56]. Мова йде про, хай і обмежену та номінальну, але участь УРСР в міжнародних організаціях, економічну співпрацю з країнами соціалістичного табору тощо. Загалом, матеріали розділу усіх підручників акцентують увагу на зміні внутрішньополітичної ситуації в СРСР та Україні в умовах «хрущовської відлиги», згадуючи певні міста чи області лише з метою ілюстрації соціально-економічних змін у республіці, або ж показуючи появу дисидентських організацій (більш виразних у Києві чи серед галичан) [1, с. 94–95; 8, с. 73–76], зародження робітничого руху (утворення робітничих громадських організацій у Донецьку, Львові) [7, с. 75; 9, с. 81]. Певні просторово-географічні знання учні мають актуалізувати і при розгляді питання щодо повстань і ліквідації табірної системи Радянського Союзу ГУЛАГУ, інформація про які вміщена в шкільних підручниках у зв'язку з вивченням політики деєталінізації.

Наступний розділ підручників для 11 класу «Україна в період системної кризи радянського ладу» в питанні просторово-регіонального викладу матеріалу досить схожа з попереднім розділом. Два із проаналізованих підручників дають зріз зовнішньополітичної діяльності УРСР та її міжнародного становища на новому етапі радянської історії, зумовлені загальносоюзною міжнародною політикою [1, с. 117; 9, с. 101–102]. Інші акцентують увагу на внутрішньополітичних про-

цесах загалом у загальнореспубліканському вимірі. Лише при розгляді окремих тематичних сюжетів автори використовують певні просторові виклади. Скажімо, у підручнику В. Власова, С. Кульчицького вміщено цікаву карту, що показує регіональний зріз опозиційного руху (громадських, дисидентських організацій) в УРСР в означений період [1, с. 134], окремі регіональні міграційні аспекти відображає таблиця міграції населення в підручнику В. Даниленка, М. Смольницької, ці ж автори показують роль української діаспори у відродженні історичної пам'яті українців, таким чином розширюючи за межі УРСР географічні рамки українознавчої роботи [2, с. 87, 106–109] тощо. У цьому розділі регіональний зріз історії представлений при викладі питання кримськотатарського національного руху за повернення на історичну батьківщину. При цьому автори акцентують увагу переважно на історії національного руху кримських татар та особистості їх лідера М. Джемілева. Лише в одному з розглянутих підручників вказано географічні місця депортації кримськотатарського народу та урядові заходи з вирішення проблеми їх територіального розселення після ліквідації спецпоселень [9, с. 117]. Останній підхід, на нашу думку, є цілком виправданим, оскільки орієнтує учнів у просторовому переміщенні кримських татар, повторюючи і закріплюючи матеріал попереднього історичного періоду, пов'язаного з депортаціями цього народу.

Розділ підручників, присвячений процесам відновлення незалежності України – від перебування до проголошення акту незалежності України, – також акцентує увагу переважно на внутрішніх загальнореспубліканських процесах з дещо виразнішими просторовими паралелями подій в Україні на тлі загальносоюзних трансформацій та демократичних віянь в інших республіках, зумовлених процесами суверенізації [1, с. 164–167, 191–192, 201–201; 2, с. 142–143; 9, с. 153–156]. Тут можна виділити підручник О. Струкевич та С. Дровозюк, котрі невеликим, але окремим підпунктом виділили інформацію про роль України в розпаді СРСР [8, с. 151]. Міжнародна ситуація висвітлюється авторами через прагнення ознайомити учнів з початком прориву відносин СРСР і Заходу, завершення «холодної війни», виводу радянських військ із Афганістану, що поклало початок геополітичним змінам [1, с. 170–171; 8, с. 124–125]. Показано активізацію

діяльності і поновлення зв'язків українців УРСР із українською діаспорою. Ця інформація розширює уявлення учнів щодо просторових меж українства у світі, ролі діаспори в відродженні національних процесів тощо [8, с. 128–129; 9, с. 157–158]. Дістало продовження висвітлення кримськотатарське питання після отримання ними права повернення на історичну батьківщину та поживавлення руху за відновлення автономії Криму [1, с. 188–189; 2, с. 141; 9, с. 179].

Два останні розділи підручників для 11 класу з дещо різною періодизацією дають інформацію про становлення України як незалежної держави та творення нової України (останнє виводиться з 2005 р., в інших варіантах – з 2013 р.). Просторові уявлення учнів щодо становища України в світі розвивають вже традиційні параграфи про її міжнародні відносини, цей матеріал стає більш об'ємним і детальним, додається матеріал про відносини з Росією та дискусії щодо геополітичного вибору України і [1, с. 221–224, 238; 8, с. 180–187, 199, 224–226; 9, с. 208–213; 7, с. 189–197]. Окремі автори подають параграф щодо регіонального виміру зовнішньої політики України [2, с. 186–187]. Автори різних навчальних видань дещо по різному розставляють акценти щодо зовнішньополітичного становища України періоду незалежності, але головним є прагнення показати кардинальні зміни геополітичного виміру, показати місце і роль України у світовій політичній та економічній системі. Завершує підручники матеріал про збройну агресію Російської Федерації проти України, в тому числі в її регіональному вимірі (окупація АР Крим, російська агресія на сході України), співпраця України з Європейським Союзом тощо [1, с. 250–252, 256, 262; 2, с. 199–207; 7, с. 212–217; 8, с. 211–217; 9, с. 230–236].

Таким чином, напрямок просторової історії, започаткований європейськими науковцями, не лише поглибив поняття «простору», але й відкрив нові перспективи історичних студій, поглиблюючи методологічний інструментарій вивчення історичного процесу в його тісному взаємозв'язку з навколишнім середовищем. Одним із важливих аспектів залишається регіональний зріз просторових досліджень. Сучасна шкільна освіта передбачає поглиблення практичного спрямування набутих учнями знань, набуття навичок полікультурності, толерантності, поглиблення українознавчих знань, формування патріотизму і громадянської свідомості. Ці завдання посилюють вимоги до підручників, їх змістового наповнення. Засвоєння учнями матеріалу неможливе без розуміння просторових уявлень історичного

процесу, його регіонального виміру. Можливості сучасного вчителя застосовувати регіональні та просторові підходи при викладі навчального матеріалу відображають підручники закладів загальної середньої освіти України. Проаналізовані підручники з історії України для 11 класу показують, що загалом матеріал у них викладено із акцентом на ключових регіональних особливостях розвитку України від повоєнного періоду до сучасності. Одночасно, деякі сюжети окремих навчальних видань, на наш погляд, потребують більш структурованого викладу із більш акцентованим виділенням окремих регіонів у економічному, національно-культурному вимірах, показі регіонального розмаїття України, її особливостей і багатства, просторовому взаємодоповненні і одночасній цілісності історичної еволюції нашого народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Літера ЛТД, 2019. 288 с.
2. Даниленко В. М., Смольницька М. К. Історія України: рівень стандарту: підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 224 с.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
4. Єсельчик С. Просторова історія: українська перспектива. *Народна творчість та етнологія*. 2018. 5. С. 59–65. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2018/5/publications/59.pdf>
5. Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження Інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників, № 1183 від 31. 10. 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5bd/c11/8e3/5bdc118e32ea9452929709.pdf>
6. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
7. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Історія України [рівень стандарту]: підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 240 с.
8. Струкевич О., Дровозюк С. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. 240 с.
9. Хлібовська Г. М. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / Хлібовська Г. М., Наумчук О. В., Крижановська М. Є., Гирич І. Б., Бурнейко І. О. Тернопіль: Астон, 2019. 256 с.
10. Чальцева О. М. Просторові виміри публічної політики. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 21–31. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3032/Чальцева%20APP_56-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

11. Шкільна історія очима істориків-науковців: Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України / упоряд.: Н. Яковенко. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. 128 с.

REFERENCES

- Vlasov, V. S., & Kulchytskyi, S. V. (2019). *Istoriia Ukrainy (profilnyi riven): pidruchnyk dlia 11 klasi zakladiv zahalnoi serednoi osvity [History of Ukraine (professional level): a textbook for the 11th grade of general secondary education institutions]*. Kyiv: Litera LTD [in Ukrainian].
- Danylenko, V. M., & Smolnitska M. K. (2019). *Istoriia Ukrainy: riven standartu: pidruch. dlia 11-ho kl. zakl. zah. sered. osvity [History of Ukraine: standard level: a textbook for the 11th grade of a general secondary education institution]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi serednoi osvity. Zatverdzeno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. № 1392 [State standard of basic and full secondary education. Approved by Resolution No. 1392 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 23, 2011]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Yekelchik, S. (2018). Prostorova istoriia: ukrainska perspektyva [Spatial history: Ukrainian perspective]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia – Folk creativity and ethnology*, 5, 59–65. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2018/5/publications/59.pdf> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy Pro zatverdzhennia Instruktyvno-metodychnykh materialiv dlia provedennia ekspertamy ekspertyz elektronnykh versii proektiv pidruchnykh, №1183 vid 31.10.2018 r. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on the approval of instructional and methodical materials for conducting expert examinations of electronic versions of textbook projects, No. 1183 dated October 31, 2018]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5bd/c11/8e3/5bdc118e32ea9452929709.pdf> [in Ukrainian].
- Pometun, O., Freiman, H. (2006). *Metodyka navchannia istorii v shkoli [Methods of teaching history at school]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Sorochynska, N. M., & Hisem, O. O. (2019). *Istoriia Ukrainy [riven standartu]: pidruchnyk dlia 11 kl. zakl. zahal. sered. osvity [History of Ukraine: standard level: a textbook for the 11th grade of a general secondary education institution]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
- Strukevych, O., & Drovoziuk, S. (2019). *Istoriia Ukrainy (riven standartu): pidruch. dlia 11 kl. zakl. zahal. sered. osvity [History of Ukraine: standard level: a textbook for the 11th grade of a general secondary education institution]*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
- Khlibovska, H. M. (2019). *Istoriia Ukrainy. Riven standartu: pidruchnyk dlia 11 klasi zakladiv zahalnoi serednoi osvity [History of Ukraine: standard level: a textbook for the 11th grade of a general secondary education institution]*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
- Chaltseva, O. M. (2015). Prostorovi vymiry publichnoi polityky [Spatial dimensions of public policy]. *Aktualni problemy polityky – Actual problems of politics*, 56, 21–31. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3032/%D0%A7%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20APP_56-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Yakovenko, N. (Ed.) (2008). *Shkilna istoriia ochyma istorikiv-naukovtsiv: Materialy Robochoi narady z monitorynhu shkilnykh pidruchnykh istorii Ukrainy [School history through the eyes of historians-scientists: Materials of the Working meeting on monitoring school textbooks on the history of Ukraine]*. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].

Таракон Оксана Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, провідний науковий співробітник Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», м. Переяслав, Україна.

Tarapon Oksana, Candidate of Historical Sciences (PhD), Associate Professor of the Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Leading Researcher of the Museum of Folk Architecture and Life of the Middle Dnieper Region, National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Pereiaslav, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2947-3816>

E-mail: oksanat72@ukr.net

Молоткіна Валентина Костянтинівна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна.

Molotkina Valentyna, Doctor of History, Professor, Head of the Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6092-5927>

E-mail: molotkina@ukr.net

Потапенко Руслана Михайлівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна.

Potapenko Ruslana, Candidate of Historical Sciences (PhD), Associate Professor of the Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3521-9462>

E-mail: rusyapotapenko007@gmail.com

Одержано 11. 10. 2022